

Alina ILEA
(Universitatea de Vest
din Timișoara)

**Problematika libertății
la Jean-Paul Sartre**

Abstract: (Problematics of Liberty in Jean-Paul Sartre): Continuing the tradition of classical French philosophy (Montaigne, Descartes, Pascal), Jean-Paul Sartre links the concept of freedom to the essence of the human being. Freedom precedes essence, while also having the ability to generate its own nothingness. Thrown into the opacity and loneliness of the world, man is "sentenced to freedom", acquiring his authenticity only through the choices he makes. God does not exist, so the whole weight of the world hangs on his shoulders, and behind him there is nothing but nothingness. By choosing himself, man in fact chooses the entire human condition. Suspended in the void, without any support from anywhere, man is condemned every moment to reinvent himself and all of humanity. Oreste, in Sartre's "The Flies", knows that freedom is a "human business" and that when freedom has "exploded" in a man's soul, the gods can do nothing. Man is free to constantly invent and reinvent himself, according to his own will, according to his own destiny. Man can never be anything other than what he himself has decided to become. Consequently, to be means, in fact, to choose, to opt for one situation or another, for one existential paradigm, or another. Every situation is unique and open to freedom, since man is the one who chooses it, the one who gives it one meaning or another. In the configuration of our freedom, it is our subjective nature and not external reality that plays the essential role.

Keywords: *liberty; philosophy; humanity; antiquity; tragedy.*

Rezumat: Continuând tradiția filosofiei clasice franceze (Montaigne, Descartes, Pascal), Jean-Paul Sartre leagă conceptul de libertate de esența ființei umane. Libertatea precede esența, având totodată capacitatea de a-și genera propriul neant. Aruncat în opacitatea și singurătatea lumii, omul este „condamnat la libertate”, dobândindu-și autenticitatea doar prin alegerile făcute. Dumnezeu nu există, astfel încât toată greutatea lumii atarnă pe umerii insului, iar în spatele lui nu mai există nimic, decât neantul. Alegându-se pe sine, omul alege, de fapt, întreaga condiție umană. Suspendat în gol, fără nici un sprijin de nicăieri, omul este condamnat în fiecare clipă să reinventeze omul și întreaga umanitate. Oreste, în „Muștele” lui Sartre, știe că libertatea este o „treabă omenească” și că atunci când libertatea „a făcut explozie” în sufletul unui om, zeii nu mai pot face nimic. Omul este liber de a se inventa și reinventa permanent, după propria sa voință, după propriu său destin. Omul nu poate fi niciodată altceva decât ceea ce el însuși a hotărât să devină. În consecință, a fi înseamnă, de fapt, a alege, a opta pentru o situație sau alta, pentru o paradigmă existențială, sau alta. Orice situație este unică și deschisă libertății, întrucât omul este cel care o alege, cel care îi conferă o semnificație sau alta. În configurația libertății noastre, cea care joacă rolul esențial este natura noastră subiectivă și nicidecum realitatea exterioară.

Cuvinte-cheie: *libertate; filosofie; umanitate; antichitate; tragedie.*

I.1. Premise filosofice în gândirea sartriană

Aplecarea lui Sartre spre analiza conceptului de libertate, completează creator tradiția gândirii filozofice franceze, de la Montaigne, Descartes sau Pascal. Gândirea filosofică franceză realizează o separație fundamentală între libertatea interioară și libertatea socială, politică. În celebrele sale „Eseuri”, cunoscutul filosof și moralist Montaigne susține existența libertății interioare a individului, construită pe baza unor concepte și norme universale, bine ascunsă în profunzimile și tainele Eului nostru. Nevoit să existe pe baza unor norme și reguli sociale rigide, omul joacă comedia unei false libertăți, comedie în care intră o mare doză de convenționalism și de neadevăr. De aceea, adevărata libertate există doar „în adâncimile pure și nealterate ale conștiinței”, rațiunea îndeplinind rolul de far călăuzitor. Judecata critică presupune un katarsis al conștiinței, un veritabil proces de eliberare de balastul ideilor preconceptuate, de rigiditatea dogmelor și normelor sociale. Departe de a fi emanația adevărului, aceste cutume au de partea lor doar impunerea autorității.

Preocupat de ideea surprinderii condiției umane, în esența sa generică, Montaigne va susține soluția eliberării insului, prin apelul la autenticitate și adevăr. Omul nu poate să fie liber, dacă nu se eliberează el însuși de rigiditatea unor norme, reguli sau formule definitive. Montaigne nu putea să evite constatările unei duplicități morale, exprimând distanța dintre „a fi și a părea” - caracteristica falsei libertăți a individului și a vieții sociale... Scrutându-se pe sine însuși, Montaigne a căutat să desprindă din propria sa experiență formele și sursele de „înstrăinare” a eului, lumea întreagă de valori care nu pot invoca în sprijinul lor decât „principiul autorității” (Stere 1977, 31-32).

Inedită este și viziunea asupra conceptului de libertate a marelui filozof - Rene Descartes. În plan metafizic, cartesianismul se dovedește ca fiind o doctrină antropocentrică. Pentru Descartes, sursa fericirii și a libertății supreme constă în activarea și utilizarea tuturor resurselor conștiinței umane. „Am înțeles că eu sunt un lucru sau o substanță a cărei întreagă natură sau esență constă doar în ceea ce gândește și care, pentru a exista, nu are nevoie de vreun loc și nici nu depinde de vreun lucru material sau corporal... Eu gândesc, deci exist.” (Descartes 1995, 44).

Adept al științei mecaniciste, precum și a noilor teorii astronomice, Descartes postula în absolut dreptul la libertate a spiritului uman. Adversar al oricărei limitări arbitrare, filozoful identifica ideea de libertate cu o permanentă căutare, negare, dar și cu o interogație nesfârșită. Punerea între paranteze a lumii, cum ar spune fenomenologul Edmund Husserl, în numele unei îndoieli sistematice și metodice, este manifestarea supremei libertăți a spiritului uman. Îndoiala este cea care îl salvează, îi casează pasivitatea și autolimitarea rațiunii. Îndoiala metodică, ca fundament al gândirii critice, este expresia libertății totale și supreme a spiritului uman. Prin exercițiul îndoielii, conștiința se îndepartează de adevărurile constituite, de dominația preconceptelor și a prejudecăților.

În viziunea lui Sartre, Descartes este acel filozof care își întemeiază „îndoiala metodică” pe libertate, revendicând astfel, pentru ființa noastră cugetătoare, posibilitatea permanentă de a ne suspenda judecățile. Așa cum subliniază în „Ființa și neantul”: „Cogito-ul cartezian este indisolubil legat de ființa - în - sine... Ființa imperfectă se depășește către ființa perfectă, ființă care nu este altceva decât fundamentul neantului sau se depășește către ființa care este fundament al ființei sale.” (Sartre 2004, 148).

Un alt precursor al gândirii filosofice sartriene este Hegel. În „Filosofia spiritului”, Hegel face o distincție clară între „ființarea - în sine” și „ființarea - afară din sine”. Relevându-se în Ideea abstractă ca determinare distinctivă a naturii sale, Spiritul urmărește suspendarea alteralității și identificarea cu universalul. „Toată acțiunea spiritului nu este, prin urmare, decât o luare în posesie de sine, iar scopul oricărei științe adevărate este numai acela ca, tot ce există în cer și pe pământ, spiritul să se recunoască pe sine însuși” (Hegel 1966, 6).

Rostul filosofiei este acela de a-l îndruma pe om să descopere că, atât propria sa natură, cât și natura universului, este de factură rațională. Ființând într-un univers plămădit din aceeași substanță ca și el, omul trebuie să se simta aici „la sine acasă”, și nu să considere valorile și instituțiile, în mijlocul cărora trăiește, ca fiind lucruri „din afară”, străine și exterioare ființei sale. În consecință, libertatea hegeliană constă în depășirea prin gândire (numai și numai prin gândire), a sentimentului de înstrăinare sau de alienare, specific condiției umane în genere. Libertatea constă în șansa omului de a „gândi viața”.

În același timp, filosoful susține necesitatea respectării normelor și legilor, ca expresie directă a libertății subiective a cetățenilor. „Odinioară, drepturile fixate prin legi - atât drepturi private, cât și drepturi publice - ale unei națiuni, a unui oraș etc., erau numite „libertățile” acestora. Într-adevăr, fiecare lege adevărată este o libertate; căci ea conține o determinare rațională pe care și-o dă spiritul obiectiv, așadar un conținut de libertate” (Hegel 1966, 348). Alături de libertatea socială sau politică, Hegel supune analizei libertatea abstractă a Spiritului însuși, considerat ca fiind principiu universal al lumii. Aflat pe drumul eliberării sale interioare și exterioare, Spiritul există la început doar „în sine”. Ajungând la „conștiința de sine”, Spiritul ajunge la revelația propriei sale esențe și realități, ființând „în și pentru sine”. Astfel eliberat, Spiritul devine sieși „spirit exterior universal, spiritul lumii”. Această dezvoltare și eliberare a spiritului față de sine însuși, se obiectivizează în timp și în existența istorică. „Mișcarea aceasta este drumul libertății substanței spirituale, actul prin care scopul ultim absolut al lumii se înfăptuiește într-însa... Libertatea aceasta a spiritului, în care el merge către revenirea la sine și către realizarea adevărului său, precum și împrinderea acestei liberări, constituie dreptul suprem și absolut.” (Hegel 1966, 360-364).

În concluzie, conștiința subiectivă a spiritului absolut este „în sine”, conceptul spiritului avându-și „realitatea” și identitatea în absolutul naturii sale.

I.2. Filosofia libertății și libertatea filosofiei

În filosofia sartriană, problematica libertății este indisolubil legată de problematica ființei. Calea regală a investigației filosofice este abordarea fenomenologică, avându-i drept străluciți precursori pe Edmund Husserl și Martin Heidegger. Fenomenologia așează în centrul universului subiectivitatea și superioritatea ontologică a Eului sau Conștiinței. Ființa este în sine, întrucât ființa este ceea ce este, proclama Sartre ca adevăr absolut al filosofiei sale. De aceea, libertatea nu va fi niciodată o facultate a sufletului uman și nici privită sau descrisă în mod izolat. „Libertatea umană precede esența omului și o face posibilă, esența ființei umane este în suspensie în libertatea sa. Omul nu este câtuși de puțin *mai întâi*, pentru a fi *apoi* liber, ci nu există diferență între ființa omului și ființa sa liberă.” (Sartre 2004, 67).

Prin însăși natura sa, realitatea umană poartă în sine neantul, nimicul, ce separă prezentul de tot trecutul său. Libertatea precede esența, având totodată capacitatea de a-și autogenera propriul său neant. În consecință, libertatea este esența umană, care își înlătură trecutul, secretându-și astfel propriul său neant. „În libertate, ființa umană este propriul său trecut, ca și propriul său viitor, sub formă de neantizare.” (Sartre 2004, 78). Departe de a fi definit ca un punct ideal, viitorul nu poate fi întâlnit, întrucât acesta alunecă între un trecut văzut ca un „fost viitor”, ca o decepție, ca un fundament al propriului său neant. Putem privi spre viitor, numai din perspectiva constantă a posibilității de a nu mai fi. În viziunea filosofului, neantul poate fi descris ca posedând o apartenență de ființă, întrucât neantul nu se neantizează, ci este neantizat. Șansa umană de „a secreta” un neant prin care se izolează de ființă, este denumită de Sartre – libertate! Dacă libertatea este ființa conștiinței, atunci și conștiința trebuie înțeleasă ca fiind conștiința libertății. Asumarea conștientă a acestui raport determină declanșarea angoasei. Angloasa sartriană exprimă „modalitatea existențială a libertății”, în calitatea ei de conștiință a fiind-ului. Angloasa sartriană este de factură etică, declanșată de raportarea omului la sistemul de valori. Angloasa insului în fața valorilor presupune implicit recunoașterea idealității acestora. De aceea, libertatea constituie singurul și adevăratul lor fundament. „Angoasa este sesizarea reflexivă a libertății prin ea însăși... În angoasă, eu mă sesizez totodată ca total liber și ca neputând să nu fac în așa fel ca sensul să-i vină lumii prin mine.” (Sartre 2004, 77).

Aruncat în opacitatea și facticitatea lumii, omul își conferă singur esența, întrucât el este absolut liber. Nimeni din afara sa, în afară de sine însuși, nu poate decide privind alegerile sau valorile pe care le promovează. În „Existențialismul este un umanism”, Sartre subliniază faptul că primul demers al existențialismului „este de a-l pune pe om în posesia a ceea ce este el, și să-l facă să ia asupra-i responsabilitatea totală a existenței sale.” (Sartre 1994, 7).

Omul „este condamnat la libertate”, dobândindu-și astfel autenticitatea ființei prin alegerile făcute, prin „deciziile de sine”. Omul este liber de a se inventa și reinventa permanent, după propria sa voință, după propriu său destin. Omul nu poate fi niciodată altceva decât ceea ce el însuși a hotărât să devină. În consecință, a fi înseamnă, de fapt,

a alege, a opta pentru o situație sau alta, pentru o paradigmă existențială, sau alta. În același timp, trebuie menționat faptul că, situația este propria noastră creație, propriul nostru proiect ființial. Orice situație este unică și deschisă libertății, întrucât omul este cel care o alege, cel care îi conferă o semnificație sau alta. În configurația libertății noastre, cea care joacă rolul esențial este natura noastră subiectivă și nicidecum realitatea exterioară.

Omul este pe deplin liber și totodată responsabil pentru faptele și acțiunile sale. Greutatea totală a lumii „atârână” pe umerii săi, întrucât, acolo „în spate” nu mai e nimeni, decât neantul. Alegându-se pe sine, omul alege de fapt întreaga condiție umană, căci nu există nici un act al său care să nu-i reprezinte și pe ceilalți. „Sunt răspunzător simultan de mine însumi și de toți, întrucât nasc o anume imagine a omului pe care îl aleg... Totul se petrece, ca și cum, pentru orice om, întreaga umanitate ar avea ochii ațintiți asupra faptelor sale și le-ar lua drept model.” (Sartre 1994, 10). În același timp, libertatea absolută atrage după sine și responsabilitatea absolută. Existențialismul ateu al lui Sartre neagă hotărât existența lui Dumnezeu. De aceea, omul este condamnat la singurătate cosmică, la un înfricoșător balans în vidul acestei lumi. Omul nu găsește, nici înăuntru, nici în afara sa, ceva de care să se „agațe” sau să se sprijine. Dacă Dumnezeu nu există, nu există nici binele aprioric, căci nu există nici o conștiință infinită și perfectă, capabilă să-l conceapă. Iar dacă „existența precede esența”, nu ne putem raporta nici la o natură umană fixă, ideală. „Este ceea ce voi exprima spunând că omul este condamnat să fie liber. Condamnat pentru că nu s-a creat el însuși și, pe de altă parte, totuși liber, pentru că odată aruncat în lume, este responsabil pentru tot ce face.” (Sartre 1994, 12). Suspendat în gol, fără nici un sprijin de nicăieri, omul este condamnat, în fiecare clipă, să fie liber, să inventeze și să reinventeze omul. Omul se crează pe sine prin actul alegerii, întrucât e liber în fiecare clipă, tocmai prin posibilitatea de a alege. Chiar și atunci când nu alege, omul alege, de fapt, să nu aleagă!..

Având acest dat al alegerii sale, omul nu poate învinui pe nimeni din exterior pentru eșecul alegerii sale. Aruncându-se în lume, omul își crează propria sa esență, luptând permanent să se definească. „Omul înseamnă libertate” proclama Sartre, întrucât el trebuie să aleagă, în permanență, în raport cu destinul său, să se modeleze pe sine, dar și întreaga umanitate; căci, tot ce i se întâmplă unui om, i se întâmplă, de fapt, întregii rase umane.

Existențialismul se definește ca fiind un umanism datorită faptului că îi amintește mereu omului că nu există nici un alt judecător în afara sa. În consecință, omul trebuie să se regăsească și să se convingă de faptul că nimeni și nimic nu-l poate salva de el însuși. Cu precizarea că, împlinirea omului ca om nu se poate realiza prin ațintirea privirii sale spre sine, ci prin căutarea scopurilor în afara sa. „Omul este în mod constant în afara lui însuși, numai proiectându-se și pierzându-se în afara lui face el să existe omul... Nu există un alt univers decât un univers uman, universul subiectivității umane.” (Sartre 1994, 34). Privit din această perspectivă, existențialismul sartrian poate

fi înțeles și din perspectiva unei doctrine a praxisului. De aceea, morala existențialistă se definește și ca fiind o morală a acțiunii și a angajării totale.

În acest univers al acțiunii și al alegerilor permanente, libertatea nu are esență și nici nu este supusă unor normative logice. Construindu-se prin fiecare din actele și alegerile noastre, libertatea vizează omul în singularitatea și unicitatea sa. În consecință, libertatea este cea care îmi exprimă, în cel mai înalt grad – ființa, iar, prin găsirea căilor proprii de atingere a libertății, îmi traduc, de fapt, irepetabilitatea existenței. „Eu voi putea, desigur, să descriu o libertate care ar fi comună altuia și mie însumi; eu nu voi putea să imaginez o esență a libertății. Dimpotrivă, libertatea mea este fundamentală tuturor libertăților.” (Sartre 2004, 514).

Celebra „condamnare” sartriană a omului la libertate, semnifică faptul că libertatea nu deține alte limite, decât cele existente în propria sa natură. De aici, afirmația paradoxală a filosofului, potrivit căreia „noi nu suntem liberi de a înceta să fim liberi”. Rezultă că această libertate, care ne posedă implacabil și definitiv, ajunge să se metamorfozeze în destin.

În ciuda individualității sale, omul este aruncat în lume, printre lucruri și semeni, astfel încât libertatea Altuia îmi alterează propria mea libertate. De aceea, raportul dintre *Sine* și *Altul* nu poate fi abordat în afara conceptului de libertate. Relația originară cu *Altul* nu poate însemna decât negarea propriei mele libertăți. În loc să fie văzut ca fiind mijlocitorul dintre „mine” și „mine”, *Altul* se prezintă ca fiind negația radicală a propriei mele ființe. Între *mine* și *Altul* există „un neant de separație ontologică”, căci relația dintre *mine* și *Altul* constă tocmai în „absența primară” a oricărui tip de relație. Instituindu-se pur și simplu, relația cu *Altul* nu înseamnă nici cunoaștere și nici proiecție a ființei mele. Căci apariția *Altuia* în lume este echivalentă unei „alunecări înghețate a întregului univers”.

Raportul meu cu *Altul* se situează în sfera cotidianului, întrucât sunt privit în orice clipă de *Altul*. Privirea *Altuia* este un „atentat” la adresa libertății și unicității ființei mele, întrucât ființa *Altuia* există ca o afirmare a unei libertăți proprii, libertate care se opune, prin însăși natura sa, libertății mele. „Respectul libertății *Altuia* este un cuvânt zadarnic: chiar dacă noi putem să proiectăm respectarea acestei libertăți, fiecare atitudine pe care o luăm față de *Altul* va fi un viol al acestei libertăți pe care noi pretindem a o respecta.” (Sartre 2004, 480). Rezultă că suntem „aruncați în lume” cu *Altul*, dar de prisos în raport cu acesta. În viziunea sartriană, păcatul originar constă în apariția *mea* într-o lume în care *Altul* exista deja. În consecință, toate raporturile mele cu *Altul* nu sunt decât „variații pe tema originară a culpabilității mele”. În orice paradigmă existențială pe care o vom alege, există conflictul dintre cele două libertăți: a *mea* și a *Altuia*. Acest adevăr tragic nu poate fi schimbat nici măcar în cazul iubirii. Căci, în iubire se intenționează „a poseda o libertate ca libertate”, dar totodată se cere ca această libertate să nu mai fie liberă”. Ura, în schimb, ar deține capacitatea de a deschide calea unei libertăți fără limite, căci ura ar implica o recunoaștere a libertății *Altuia*. Însă, și această recunoaștere are un caracter, abstract, impersonal.

În concluzie, simplul fapt că un *Altul* mă privește, aceasta îl face să dețină secretul ființei mele, căci privirea *Altuia* mă înstrăinează de mine însumi. Secretul ascuns al ființei mele se situează în afara mea, închis într-o tragică și permanentă absență.

I.3. Dialectica libertate – nelibertate în „Muștele”

În textele sale critice, Sartre susține că în teatru nu mai există caractere clasice: „Eroii sunt libertăți prinse în capcană, ca noi toți. Care sunt ieșirile? Fiecare personaj nu va fi nimic altceva decât alegerea unei ieșiri și nu va valora mai mult decât ieșirea aleasă.” (Sartre 1969, 341).

Locuitorii Argosului sunt „prinși în capcana” unei crime care nu le aparține, dar care le este inoculată în conștiință. Printr-un transfer absurd și totalmente injust, crima uciderii lui Agamemnon (de către Clitemnestra și Egist) devine o crimă colectivă. Astfel încât, cetatea nu mai este cetate, ci un lăcaș al durerii, spaimii și remușcărilor. „Pretutindeni aceleași strigăte de spaimă... Zidurile sunt mânjite de sânge, milioane de muște, o duhoare de abator, o caldură de iad, străzi pustii...” (Sartre 1969, 26). Frica, acel hău negru al conștiinței, acel abis al disperării fără capăt, îi transformă pe oameni în larve îngrozitoare. Prizonier în carcasa nelibertății, omul nu mai e om, ci imaginea fricii sale. Această imagine monstruoasă a „deșeurilor umane” este însă pe placul zeilor. „Au cugetul încărcat și le e teamă – dar teama, cugetul încărcat sunt o mireasmă plăcută pentru narile zeilor. Da, zeilor le plac aceste suflete jalnice.” (Sartre 1969, 28).

Jupiter îi mărturisește lui Egist că uciderea lui Agamemnon a fost pentru zei o crimă rentabilă. Neputând să-și asume libertatea faptei sale, Egist devine sclavul lui Jupiter pe vecie. Tiranul este pe deplin satisfăcut, căci pentru un singur mort, a câștigat douăzeci de mii de alți oameni cufundați în beznă, frică și remușcare. Jupiter îl așează pe Egist pe tronul regal șiroid de sânge, dar îi cere în schimb libertatea conștiinței sale. Pierderea libertății echivalează cu pierderea condiției umane, căci omul este prețul libertății sale. „Din clipa în care libertatea a făcut explozie în sufletul unui om, zeii nu mai pot face nimic împotriva lui. Aceasta-i o treabă omenească, și numai ceilalți oameni – numai ei – au căderea să-l lase în libertate sau să-l strângă de gât.” (Sartre 1969, 20).

Ajungând în Argos, Oreste descoperă un oraș sinistru, întunecat de muște, de remușcări și de spaimă. Oamenii de aici „sunt măcinați de frică”. Este o priveliște de neîndurat pentru tânărul prinț. „Jocul național” al spovedaniei colective aduce la lumină păcate, crime și alte monstruoziități. Într-o anumită zi, morții apar în lumea celor vii pentru a-i chinui și înspăimânta de moarte. Efectul acesta al fricii, al cultivării spaimelor ancestrale, se prelungește și asupra copiilor. Copiii își cer iertare morților că s-au născut și că trebuie totuși să crească. Morții sunt însă liniștiți că cei mici sunt educați prin spaimă și groază. Mamele își învață copiii că: „Trebuie să-ți fie frică, draguțule. Tare frică. Numai așa ajungi om de treabă” (Sartre 1969, 10).

În această cetate a întunericului, poposește primul om liber – Oreste. Oreste este definit de Pedagog prin jocul afirmativului – negativ, el e tânărul fără familie, fără

patrie, fără religie, fără meserie, liber să slujească orice cauză. În această etapă, libertatea lui Oreste este o libertate indeterminată, abstractă, suficientă sieși și atât. Este libertatea neantului, căci sufletul său plutește liber deasupra văzduhului, fără o faptă sau o alegere care să fie numai a sa. O faptă care să-i definească libertatea. Cuprins de angoasa libertății, de contemplarea infinitelor sale posibilități de a alege, Oreste alege! Alege să săvârșească crima și să ia pe umerii săi remușcarea și spaima tuturor. Pentru a fi recunoscut de poporul său, Oreste e hotărât să treacă la faptă, să săvârșească crima regală. „Ia spune, în ziua în care voi fi hăituit de remușcări mai numeroase decât muștele Argosului, de toate remușcările orașului, nu-mi voi fi câștigat oare dreptul de a fi trăit printre voi? Nu voi fi oare ca la mine acasă, între zidurile voastre însângerate?” (Sartre 1969, 16). Prin fapta sa, Oreste vrea să elibereze orașul de spaima și de remușcări. Vrea să îl aducă la lumină, căci el știe că în alte orașe, precum Corintul, oamenii se bucură de viață sub lumina soarelui binefăcător.

Problema libertății implică și actul voinței, întrucât voința nu este alceva decât o manifestare a libertății noastre originare. Este exact ceea ce îi lipsește Electrei, fecioara care își ratează drumul spre libertate. Drumul Electrei se desenează dinspre lumină spre întuneric, dinspre libertate spre nelibertate. La început, își proclamă mândră libertatea, refuzând să-și asume remușcări pentru o crimă pe care nu a comis-o. La sărbătoarea morților, își sfidează tiranii, îmbracând o rochie albă. Ca semn al revoltei, apare în rochia albă și dansează dansul sfânt al bucuriei, vieții și iubirii. După săvârșirea crimei însă, Electra devine prizoniera remușcărilor, a spaimelor și a întunericului conștiinței. Ea însăși nu se înțelege, pentru faptul că nu poate să se bucure, în sfârșit, de moartea vrăjmașilor. Ani de zile i-a urât (pe Clitemnestra și pe Egist) pentru că au degradat-o și au transformat-o din prințesă în slujnică de rând. Bătăile, umilințele, ura, toate au dispărut ca prin farmec. Crima, fapta lui Oreste în loc să o elibereze, o înlănțuiește și mai tare ca înainte. Cu toate că au plănit fapta împreună, acum Electra se îndepartează îngrozită de Oreste, căci el a avut curajul faptei. Își reneagă într-o clipă trecutul, dorința de răzbunare nutrită timp de cinsprezece ani. Înnebunită de spaima Eriniilor, Electra încetează să îl mai asculte și își caută salvarea în brațele lui Jupiter. Jupiter, care nu îi cere „mai nimic” în schimb, decât „un strop de căință”. Aflată acum sub puterea zeului, Electrei i se prezintă imaginea unei realități, care nu este a ei. Astfel, Electra nu și-ar fi dorit cu adevărat crima regală, cu toate că cinsprezece ani nu a visat decât la ea. Vicleanul Jupiter îi devine avocatul „apărării”, îndepărtând-o de la adevărul libertății sale. „Visele alea sângeroase care te legănau aveau un fel de nevinovăție, te făceau să uiți robia, îți oblojeau rănila mândriei. Dar nu ți-a trecut niciodată prin minte să le înfăptuiești.” (Sartre 1969, 23).

Sub influența vicleanului Jupiter, Electra își pierde măreția revoltei și autenticitatea ființei sale. Electra, iubită de Oreste, ca o zeiță a urii și răzbunării, a dispărut pentru totdeauna în neant. Căzută de la înălțimea libertății sale, Electra se întoarce în copilărie, redevenind cea fetiță, care, în loc să se joace cu păpușile, s-a jucat puțin „de-a omorul”. Aflată sub puterea persuasivă a lui Jupiter, Electra își neagă

trecutul și legitimitatea urii sale. Electra nu mai e Electra, ci un biet suflet înnebunit de spaimă. În fața faptei, Oreste rămâne singur, însoțit de strigătele Electrei: „Mi-ai luat totul... trebuia să mă ocrotești; dar tu m-ai cufundat în sânge. Toate muștele se țin după mine, hulpavele, și inima mea e un stup îngrozitor.” (Sartre 1969, 25).

Ratarea libertății Electrei este dovada că oamenii își iubesc de fapt suferința. Nu numai că nu încearcă să o depășească, dar se simt singuri și abandonati fără ea. În final, Electra eșuează în brațele lui Jupiter, căruia îi cere să o apere de muște, de Oreste și de sine însăși. Puterea lui Jupiter constă în magnetismul imaginii sale, în direcționarea privirii oamenilor spre exterior, spre „icoana” sa. Dacă și-ar întoarce privirea spre ei înșiși, oamenii ar fi liberi!

Spre deosebire de Electra, Oreste știe că este liber și că, în fața acestui adevăr, zeii nu mai pot face nimic. Taina libertății, ca atribut fundamental al condiției umane, este ascunsă cu cea mai mare precauție de Jupiter: „Din clipa în care libertatea a făcut explozie în sufletul unui om, zeii nu mai pot face nimic împotriva lui. Asta-i o treabă omenească, și numai ceilalți oameni, numai ei, au căderea să-l lase în libertate sau să-l strângă de gât.” (Sartre 1969, 20).

Libertatea indeterminată a lui Oreste a luat sfârșit în momentul săvârșirii faptei. Fapta este alegerea și libertatea sa. În momentul săvârșirii crimei regale, Oreste este „cutremurat de libertate”, căci libertatea a căzut asupra sa „ca trăznetul”. Fapta sa îl eliberează de angoasa libertății, de contemplarea infinitelor posibilități de a alege. Oreste a avut puterea să-și ducă până la capăt fapta, deci fapta sa este bună, pentru că este rezultatul alegerii sale. Cu toate acestea, Oreste înțelege că trebuie să răspundă pentru fapta sa, și că o va purta pe umeri toată viața. „Crezi că gemetele mamei vor înceta vreodată să-mi răsună în urechi?... Și neliniștea care te mistuie, crezi că va înceta vreodată să mă macine și pe mine? Dar ce-mi pasă, sunt liber! Mai presus de neliniște și de amintiri. Liber. Și împăcat cu mine.” (Sartre 1969, 22).

În zadar încearcă Jupiter să se simtă vinovat. Oreste știe că Jupiter este regele mării, al stelelor, al pietrelor, dar niciodată regele oamenilor. Jupiter, cu tot universul său pământesc sau ceresc, nu va putea să-l facă să se simtă vinovat de fapta sa. Condiția paradoxală a lui Oreste constă în faptul că acum nu este nici stăpân, nici rob, ci doar libertate. „Dar, pe neașteptate, s-a năpustit asupra mea libertatea; m-a covârșit... în cer nu mai era nimic, nici Binele, nici Răul, care să dea porunci... Tu ești zeu, iar eu sunt liber.” (Sartre 1969, 25).

Referințe bibliografice:

- Crișan, Sorin. 2007. *Teatrul de la rit la psihodramă*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Descartes, René. 1995. *Expunere despre metodă*. Traducere de Dan Negrescu. București: Editura Paideia.
- Descartes, René. 1997. *Meditații metafizice*. Traducere de Ion Papuc. București: Editura Crater.
- Foucault, Michel. 2008. *Cuvintele și lucrurile*. Traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu. București: Editura RAO Internațional.
- Ghideanu, Tudor. 1988. *Temeiuri critice ale creației la Jean-Paul Sartre*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1966. *Enciclopedia științelor filozofice. Filozofia spiritului*. Traducere de Constantin Floru. București: Editura Academiei.
- Sartre, Jean-Paul. 1994. *Existențialismul este un umanism*. Bistrița: Editura George Coșbuc.
- Sartre, Jean-Paul. 2004. *Ființa și neantul*. București: Editura Paralela 45.
- Sartre, Jean-Paul. 1969. *Muștele*. București: Editura E.P.L.U.
- Sartre, Jean-Paul. 1969. *Texte Critice. Ce este literatura?*. București: Editura E.P.L.U.
- Stere, Ernest. 1997. *Din istoria doctrinelor morale*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.